

CARITAS OMNIA SPERAT

ZBORNÍK RADOVA
U ČAST MONS. DR. SC. VLADI KOŠIČU
POVODOM 25. OBLJETNICE BISKUPSTVA
I 65. OBLJETNICE ŽIVOTA

CARITAS OMNIA SPERAT

Zbornik radova u čast mons. dr. sc. Vladi Košiću
povodom 25. obljetnice biskupstva i 65. obljetnice života

NAKLADNIK

Sisačka biskupija

ODBOR ZA PROSLAVU OBLJETNICÂ

Marko Cvitkušić, Pera Smilja Čirko, Nedjeljka Valerija Kovač,
Anđelo Maly, Stjepan Vego, Robert Jakica, Nikolina Mesić, Janko Lulić

ZBORNİK UREDILI

Nedjeljka Valerija Kovač
Anđelo Maly

RECENZENTI

Ante Vučković
Ivica Raguž

JEZIČNA LEKTURA I KOREKTURA

Ivan Sklizović

PRIJEVOD SAŽETAKA NA ENGLISKI

Dalibor Gagula

FOTOGRAFIJE

Fototeka Ureda za odnose s javnošću Sisačke biskupije, Glas Koncila,
Vatican Media, Informativna katolička Agencija, Tiskovni ured Subotičke
biskupije, privatni arhiv

PRIJELOM I GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Tanja Mosler, D.Point / kreativna agencija

TISAK

Kerschoffset, Zagreb

NAKLADA

700

MJESTO I GODINA IZDANJA

Sisak, 2024.

ISBN 978-953-8435-04-1

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 001211511.

Vlatka VUKELIĆ

Projekt sustavnih arheoloških istraživanja Siska 1967. kao dio američke *soft power* politike

Sažetak

Arheološka istraživanja u Sisku u pravilu su uvijek ovisila o širem društvenom kontekstu. Tako su ona često bila posljedica gospodarske ekspanzije uslijed koje su intenzivirane velike graditeljske investicije. No, gospodarska ekspanzija dio je širih društvenih kretanja, što također treba uzeti u obzir. Upravo je pokušaj stvaranja nove geopolitičke slike na prostoru jugoistočne Europe bio jedan od faktora koji su umalo ostvarili ideju sustavnih arheoloških istraživanja u Sisku 1967. Projekt arheoloških istraživanja osmislio je Arheološki muzej u Zagrebu, koji je preko saveznog Zavoda za međunarodnu tehničku suradnju trebao ostvariti suradnju s američkim Smithsonianom. Kako je razvijanje projektne ideje ovisilo o odnosima Jugoslavije i SAD-a, tako je i izostanak projektnog ostvarenja rezultat jugoslavenskog zahlađenja odnosa s SAD-om. To ne umanjuje činjenicu da su stručnjaci Arheološkog muzeja u Zagrebu prvu priliku za velikim i dobro financiranim projektom htjeli ostvariti upravo na arheološkim terenima Siska, što govori o arheološkom značaju grada.

Ključne riječi: Sisak, arheološka istraživanja, Arheološki muzej u Zagrebu, 1967.

Uvod

Glede činjenice da se ovim radom donose nove spoznaje o jednom pokušaju međunarodne suradnje koja je trebala biti ostvarena između Jugoslavije i SAD-a, a ista je ovisila o nizu geopolitičkih odnosa, radi boljeg razumijevanja konteksta osvrnut ćemo se kraćim dijelom u uvodu na vanjskopolitičke čimbenike te na specifične kulturne politike Jugoslavije iz 60-tih godina 20. stoljeća.

Odnose Jugoslavije sa SAD-om nakon Drugog svjetskog rata možemo okarakterizirati kao loše.¹ Do promjene u odnosima dolazi početkom

---

1 Najbolji je dokaz toga jugoslavensko odbijanje poziva na konferenciju u srpnju 1947. koju su zajednički sazvale vlade Francuske i Ujedinjenog Kraljevstva, s ciljem da se

pedesetih godina. Naime, potrebna pomoć Jugoslaviji u hrani zbog suše 1950. formalno je dogovorena u suradnji s Ujedinjenim Kraljevstvom i Francuskom, ali je sav teret preuzeo SAD, što je bio akt dobre volje prema Jugoslaviji. S druge strane, kroz ovaj se akt manifestiralo američko očekivanje o jugoslavenskom postupnom približavanju zapadnom sustavu političkih i vojnih saveza, do čega, ipak, nije došlo.²

Ipak, suradnja se nastavila razvijati, ali se odvijala drugima kanalima. Američka politika se prilagodila te nije bila u sukobu s aspiracijama Jugoslavije o čuvanju vlastite nezavisnosti. Na toj osnovi Jugoslavija je primala vojnu i ekonomsku pomoć SAD-a od 1952. do 1958. godine.³

Početak 1960-tih godina jugoslavenska federacija našla se na političkoj i gospodarskoj prekretnici. Naime, tijekom 1950-ih nagli ekonomski rast bazirao se velikim dijelom na izdašnoj ekonomskoj pomoći Zapada (SAD-a), koja je početkom 1960-ih bitno smanjena, a na naplatu su počele dolaziti ranije pozajmice. Ekonomska pomoć Zapada obilježila je prvu fazu industrijalizacije, dok je iduća faza industrijalizacije trebala biti realizirana 1960-tih. No, jugoslavenska privreda svojom nekonkurentnošću, a bez inozemnih donacija, nije više mogla pratiti svjetske ekonomske trendove pa je ovo razdoblje okarakterizirano kao razdoblje prvo stagnacije, a onda i razvojnoga pada. Samoupravni sustav koji je u teoriji trebao smanjiti državne intervencije u gospodarstvu, povećati autonomiju privrede i osnažiti tržišne mehanizme i obilježiti drugu fazu industrijalizacije, u praksi nije funkcionirao.⁴

Uslijed toga je kriza gospodarstva postala i politički problem. Problem se nastojao riješiti djelomičnom ekonomskom reformom 1961. godine, no taj je pokušaj bio neuspješan.⁵

---

postigne sporazum o provedbi američkog plana ekonomske pomoći poznatog pod nazivom *Marshallov plan*. Odbijanje *Marshallovog plana* bio je odraz nepovjerenja (ili potpunoga neslaganja) u američku političku akciju prema Jugoslaviji.

2 Leo MATEŠ, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Beograd, 1976., 201-204.

3 *Isto*, 205.

4 Ante BATOVIĆ, Od ekonomske reforme do Brijunskog plenuma – Američki i britanski izvještaji o Hrvatskoj (1964.-1966.), u: *Historijski zbornik*, 63 (2010.) 2, 539.

5 *Isto*, 540.

Na marginama općih političkih i ekonomskih tendencija, paralelno se stvaraju uvjeti za znanstveno i kulturno »otvaranje« Jugoslavije prema Zapadu. Rad mnogih kulturnih i znanstveno-istraživačkih institucija iz ovoga razdoblja dio je društvenoga korpusa kojega tek treba istražiti jer su mnoge znanstvene i kulturne institucije nastojale iskoristiti široki raspon koji je obuhvaćala tzv. reforma, upravo za istraživački nacionalno relevantne ciljeve.

Nacionalno je pitanje bilo u središtu pozornosti stranih diplomacija pa američka diplomacija jasno detektira ukupnu širinu problema, koja se svodi i na pitanje uloge pojedinca i institucija u ondašnjem društvenom i kulturnom životu zemlje.⁶

U ovome se zrcali i rad djelatnika Arheološkog muzeja u Zagrebu (dalje: AMZ)⁷ u navedenome razdoblju, koji nisu mogli (a moguće ni htjeli) slijediti ideološke kulturne i znanstvene obrasce komunizma, pa socijalizma. S druge strane, velik dio intelektualnih djelatnika povezanih s ovom muzejskom kućom, bio je svjestan kako je u specifičnim okolnostima moguće kulturni i znanstveni život »okrenuti« prema Zapadu. To korelira s izvješćima američkih diplomata koji naglašavaju kako se stanovnici Hrvatske u identitetskoj odrednici identificiraju s pripadnošću zapadnoj Europi.⁸

Izvještaj CIA-e o smjeni Aleksandra Rankovića iz kolovoza 1966. uključio je temeljitu analizu dotadašnjega jugoslavenskog razvoja. Svi sugovornici s kojima su američki diplomati razgovarali složili su se da su pred zemljom bolja vremena, a koja su dugoročno u američkom interesu. Tako je kao cilj američke politike prema Jugoslaviji postavljena potpora liberalizaciji jugoslavenskog društva i održavanje jugoslavenske neovisnosti od centralističke komunističke kontrole, posebno od Moskve.⁹ Tada dolazi do odluke o nastavku financijske potpore Jugoslaviji, međutim sada se otvaraju i razna druga financijski potpomognuta polja, poput znanstveno-istraživačkih projekata. SAD-u je sve navedeno bilo važno jer je trebalo

6 *Isto*, 548.

7 O osnivanju i radu ustanove vidi više u: Ana SOLTER, *Arheološki muzej u Zagrebu – život od 19. do 21. stoljeća*, Zagreb, 2016.

8 Ante BATOVIĆ, Od ekonomske reforme do Brijunskog plenuma – Američki i britanski izvještaji o Hrvatskoj (1964.-1966.), u: *Historijski zbornik*, 63 (2010.) 2, 552.

9 *Isto*, 556.

poslužiti kao primjer dobre prakse za susjedne komunističke zemlje koje su pratile razvoj događaja u Jugoslaviji.¹⁰

Najkonkretniji dokaz planiranja financijskih intervencija u kulturne i znanstveno-istraživačke projekte u Hrvatskoj bila je nikada ostvarena suradnja Arheološkog muzeja u Zagrebu i američkog Smithsoniana,¹¹ u teoriji započeta 1967. Nesumnjivo, pokušaj ostvarenja ovoga projekta treba promatrati u navedenome političkom i geopolitičkom kontekstu. Ovdje su znanost i kultura trebale predstaviti konkretne oblike zbližavanja i suradnje, a posredno i liberalizacije jugoslavenskog sustava, međutim kako su ovi parametri ovisili o vrlo dinamičnim geopolitičkim događajima, do navedene suradnje nikada nije došlo.

Naime, nakon poboljšanja odnosa između velesila, a koje nastupa nakon Kubanske krize 1963., odnosi između Jugoslavije i SAD-a također se poboljšavaju te dolazi čak i do realizacije službenog posjeta Josipa Broza Tita SAD-u (od 16. do 25. listopada 1963.). Na ove događaje treba nadodati smjenu Rankovića 1966., čime je nestala naoko posljednja formalna prepreka za ostvarenje neometane jugoslavensko-američke suradnje. No, Vijetnamski rat izazvao je poremećaje ovoga odnosa, dok ih je gotovo potpuno »ohladio« izraelski napad na Egipat, Siriju i Jordan 1967. godine. Jugoslavenska je Vlada smatrala SAD glavnim krivcem za eskalaciju krize na Bliskom istoku, što se najbolje manifestiralo kroz izrazito negativnu kampanju protiv SAD-a, koja je u određenim trenucima dosegla takve razmjere da se stjecao dojam da su agresiju na arapske zemlje izvršile SAD, a ne Izrael.¹²

10 *Isto*, 557.

11 The Smithsonian Institution ili Smithsonian je najveći svjetski sklop muzeja, obrazovnih sadržaja i istraživačkih kompleksa: <https://www.si.edu/>. Smithsonian je samostalna državna organizacija i značajan istraživački centar čija je aktivnost usmjerena k američkom obrazovanju i stipendiranju iz istraživačkog područja umjetnosti, znanosti i povijesti. U okviru ovog najvećeg svjetskog znanstveno-istraživačkog i umjetničkog kompleksa djeluje 21 muzej, 9 istraživačkih centara i Nacionalni zoološki vrt, s ukupno preko sto milijuna artefakata i predmeta. Institucija je osnovana 1846. godine uredbom Kongresa Sjedinjenih Američkih Država sredstvima koje je donirao James Smithson, britanski znanstvenik. Vidi i: Milena VITKOVIĆ, Institucija Smithsonian, u: *Informatica museologica*, 17 (1986.) 1-4. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/214389> (22. 9. 2023.).

12 Dragan BOGETIĆ, Arapsko-izraelski rat 1967. godine i jugoslavensko-američki odnosi, u: *Istorija 20. veka*, 26 (2008.) 1, 106.

Iako je kroz historiografiju ovo novo zahlađenje odnosa između Jugoslavije i SAD-a vrlo sporadično obrađivano, ono se najviše reflektiralo upravo kroz zaustavljanje financiranja planiranih projekata. Prema svemu sudeći, projekt suradnje američkog Smithsoniana i AMZ-a, zaustavljen je upravo radi zaoštavanja diplomatskih i vanjskopolitičkih odnosa, uslijed vrlo jasnih geopolitičkih kretanja SAD-a i njezinih saveznika, koji nisu bili i jugoslavenski saveznici.

1. Kulturna politika Jugoslavije

Prevladavajući model jugoslavenske kulturne politike kroz gotovo cijelo razdoblje trajanja tzv. druge Jugoslavije može se okarakterizirati kao »državno birokratsko-prosvjetiteljski model« u službi vladajuće klase.¹³ Naime, kroz kulturnu politiku Komunistička partija vidjela je mogućnost stvaranja novih društvenih obrazaca: od stvaranja »novog socijalističkog« čovjeka, kulturnih institucija koje će propagirati novo društvo, postavljanja novih obrazaca u kulturi poput »socijalističkog realizma«, itd.¹⁴ Na sličnoj platformi očekivala su se i znanstveno-istraživačka ostvarenja, međutim, sustavni istraživački projekti iz humanističkog područja na neki su način pobjegli u anonimnost i tamo se zadržali gotovo do kraja Kubanske krize, u očekivanju ostvarenja svojih punih potencijala tijekom kratkotrajnog medenog mjeseca Jugoslavije i SAD-a 60-tih godina 20. st. Naročito je to važilo za arheologiju kao znanost, koju Komunistička partija nije mogla upregnuti u djelovanje na razini realizacije ideoloških koncepata. Tako je hrvatska arheologija privremeno utonula u larpulartistički znanstveno-istraživački i kulturni korpus, no nikada ne odustajući od svojih vitalnih ambicija.

Ovdje treba napomenuti kako jedan dio kulturnih djelatnosti nužno promatramo i vežemo kroz znanstveni objektiv jer je cijeli niz ustanova i institucija čije djelovanje načelno svrstavamo u kulturu imao i znanstveno-

13 Branka DOKNIĆ, *Kulturna politika Jugoslavije 1946–1963.*, Beograd, 2013., 39.

14 Maša KOLANOVIĆ, *Od kulture za mase do masovne kulture*, u: Jasmina BAVOLJAK (ur.), *Refleksije vremena 1945.–1955.*, Zagreb, 2012., 167; Biljana KAŠIĆ, *Značajke partijske ideologije u Hrvatskoj (1945.-1948.)*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 23 (1991.) 1-3, 243-260.

istraživački aparat. Stoga, pojam »kulturno djelovanje« jest pojednostavljena fraza kada govorimo o ukupnom institucijskom djelovanju, ali i njihovom doprinosu u korpusu razvoja znanosti i znanstvenih istraživanja unutar humanističkog polja. Ova se tvrdnja pogotovo odnosi na AMZ.

Izdvajamo dva razdoblja u izgradnji jugoslavenske kulture: prvi je označivao prekid s građanskim društvom i starim tradicijama, a drugi stvara novu, socijalističku kulturu i kulturni život. U ovom drugom kulturnom razdoblju premise su bile jasno postavljene, odnosno bez države, za umjetnika se nije znalo, a negativna ideološka kritika značila je za umjetnike i umjetnost, odnosno znanstvenike i njihova istraživanja, društvenu smrt.¹⁵

Ipak, kada pogledamo odnos kulture i znanosti treba utvrditi kako je od 1075 sveučilišnih profesora 1948. njih samo 160 bilo deklariranih komunista. Riječ je dakako o generaciji obrazovanoj i strukovno stasaloj u prethodnim razdobljima, međutim, iako je bila riječ o formalnoj većini, poučeni iskustvom, ta većina nije se intelektualno obračunavala s ideološkim besmislicama. Kako bi država premostila ovu masu ideoloških neistomišljenika, otvaraju se radnička i tzv. narodna sveučilišta, knjižnice, kina, često strukovno i kadrovski podkapacitirana.¹⁶

Ovo su, logično, bili uvjeti koji nisu znatnije utjecali na razvoj arheološke misli u tadašnjoj Hrvatskoj, koja je ostala tiha i pozadinska aktivnost unutar institucija formiranih u prethodnim razdobljima. Upravo ta činjenica učinila ju je pogodnim kandidatom za uspostavljanje »novih« veza sa Zapadom. Dobivanje pomoći sa Zapada, koja je bila potrebna nakon zatvaranja tržišta na Istoku, ovisila je o odnosu tj. odmicanju Jugoslavije od SSSR-a. Kultura je najlakše i najbrže mogla pokazati novo usmjerenje Komunističke partije i države, ili bar dati takav privid.¹⁷

15 Najbolje »kulturne« ocjene dobivala su ostvarenja stvarana da bi opravdala postojeće stanje, dok je izgon inteligencije iz glavnoga grada u daleka sela obuhvatio čak 11.000 građana. Sva humanistička elita koja je školovana u poraću bila je komunističke provenijencije. Ipak, postupni gospodarski i društveni razvoj pratio je rast kulturnih potreba i broj konzumenata.

16 Vidi više u: Branka DOKNIĆ, *Kulturna politika Jugoslavije 1946–1963*.

17 *Isto*, 179-180.

1.1. Na tragu suradnje

Arheologija nije bila kontaminirana djelovanjem iz prvog poslijeratnog razdoblja, bila je znanstvena disciplina, a opet dovoljno udaljena od razmišljanja o industrijskoj ili tehnološkoj špijunaži. Ukratko, idealan medij za uspostavu prvih konkretnih znanstveno-istraživačkih projekata.

Kako je kultura Komunističkoj partiji, a glede specifičnog vanjsko-političkog trenutka bila potrebna, ista je upregnula različite mehanizme poput raznih državnih institucija i partijskih organa koji su sinergijski s određenim institucijama u kulturi bili određeni za uspostavu međunarodne kulturne ili znanstvene suradnje. Pod tim utjecajem oblikovao se i smjer djelovanja AMZ-a, s pokušajem jedne konkretne projektne realizacije 1967. godine.

Ovdje je važno razumjeti kako je model jugoslavenske kulturne, ali i znanstvene politike svoj temelj imao u državnom upravljanju u kojem se planiralo i odlučivalo o razvoju kulture kroz financiranje ideološki »ispravnih« umjetnika i znanstvenika. Slično je bilo i s konceptom znanstvenih istraživanja u kulturi, a koja su se odnosila na nasljeđe. Takav administrativno-etastički model kulturne politike trajao je od 1945. do 1963., odnosno do razdoblja početka intenzivnih odnosa Jugoslavije i SAD-a. Promjene u pristupu financiranja, državne administrativne pomoći i promjene u intenzitetu bile su rezultat političkog i ekonomskog stanja i ciljeva koji su trebali biti postignuti u budućnosti, a ti su pak ciljevi ovisili o domaćim i inozemnim čimbenicima.¹⁸ Najbolje o tome svjedoči izostanak realizacije zajedničkog projekta Smithsoniana s AMZ-om, nakon negativne jugoslavenske kampanje prema SAD-u, izazvane izraelskim napadom na Egipat. Dakle, ovaj podatak u cijelosti korelira s tendencijom postavljanja zajedničkog američko-hrvatskog (jugoslavenskog) arheološkog istraživanja urbanog areala Siska u tzv. tri faze iz razdoblja do 1967. Smjer realizacije ovoga projekta dramatično se mijenja nakon 1967., odnosno u cijelosti zamire.

Koliko je iz dokumenata jasno, ključna podupiruća institucija koja je trebala osigurati sredstva za provedbu projekta s jugoslavenske strane bio

18 Magdalena NAJBAR-AGIČIĆ, *Kultura, znanost, ideologija. Prilozi istraživanju politike komunističkih vlasti u Hrvatskoj od 1945. do 1960. na polju kulture i znanosti*, Zagreb, 2013., 29.

je Savezni zavod za međunarodnu tehničku suradnju. Ekonomska pomoć koja je trebala biti osigurana ustanovama u kulturi imala je pozitivne strane jer bi omogućila kontinuiranu djelatnost ustanova i realizaciju projektnih planova. No, bilo je potpuno jasno kako se upravo na saveznoj razini odlučivalo tko će i koliko materijalnih i financijskih potpora ostvariti, tko će biti zaposlen i koje izlozbe će se prirediti.¹⁹

2. Institucije

Kulturna politika uvijek se koristila kao pomoćno sredstvo politike. Na primjer, prve planirane izmjene u gospodarstvu uvođenjem samoupravljanja nisu mogle kvalitetno i u kratkom vremenu pokazati spremnost na promjene kao što je to bilo moguće u kulturi i umjetnosti. Jugoslavenska kulturna politika otvorila se prema Zapadu i njezinim utjecajima puno spremnije i brže, nego li je to učinilo monetarno ili gospodarsko tržište.²⁰ Odnosno, hrvatska kultura i znanost unutar tadašnjeg korpusa jugoslavenske kulture, nikada i nisu »zatvorili vrata« Zapadu, jer su se smatrali njezinim integralnim dijelom, a što je moguće iščitati i iz američkih diplomatskih izvješća. Ono što je sada bilo novo, bila je činjenica da Zapad predstavlja primarno SAD.

Konkretno, na području SR Hrvatske počinju se održavati razne kulturne manifestacije te znanstveno-istraživačka zbližavanja kojima se manifestirala »otvorenost« i prihvaćanje zapadnih utjecaja. No, tzv. liberalizacija je bila rezervirana samo za međunarodne odnose. Na unutarnjem planu prati se ustaljeni obrazac u kojem su kultura i znanstveno-istraživački projekti i dalje bila strogo kontrolirani, a što je moguće i rješenje zagonetke o konačnom izostanku ostvarenja istraživačkih zahvata u Sisku.

Naime, u unutarnjem ustroju cjelokupan je rad institucija poput AMZ-a kontroliran kroz stvaranje Sekretarijata za prosvjetu, odnosno od 1956. Sekretarijata za prosvjetu i kulturu Saveznog izvršnog vijeća.²¹ Na republičkim i lokalnim razinama organizirani su savjeti za prosvjetu i

---

19 Branka DOKNIĆ, *Kulturna politika Jugoslavije 1946–1963*, 71–72.

20 *Isto*, 85.

21 Vidi više u: http://inventar.arhivyu.rs/pregled_fonda_link.php?var=318 (23.9.2023.).

kulturu.²² Riječ je o tromim i izrazito političko-birokratskim tijelima, koja uglavnom usporavaju inicijative. Sve je i dalje pod budnim okom vlasti, o čemu najbolje svjedoči 1958. kada se »vraća« partijsko tijelo odgovorno za kulturu i umjetnost, pod nazivom Ideološka komisija.²³

Općenito, Komunistička partija teži k jasnoj kontroli nad umjetničkim i znanstveno-istraživačkim planovima i ostvarenjima što se očituje i u činjenici da se »briga« o kulturi vodila kroz partijske organe, odnosno na republičkim ili gradskim razinama kroz društvene organizacije poput Društva muzealaca.²⁴

Arhivsko gradivo o radu ovoga i sličnih tijela je razlomljeno te su fragmentarno kronološki i prostorno pokrivena tek određena razdoblja. Iz najranijeg razdoblja rada Društva muzealaca nema mnogo sačuvanih dokumenata. Jedan od kronološki najranijih dokumenata je Izvještaj o stanju u kulturnim ustanovama (muzeji, galerije, gipsoteka). Sačuvan je u arhivskoj oznaci za razdoblje 1947.-1950. Izvještaj je sastavljen prema radu komisije koju je formirao Agitprop te je u njemu istaknuto kako ovo tijelo nadzire rad 16 ustanova u kojima je zaposleno ukupno 500 ljudi. No, zaključuje se kako je broj članova partije u ukupnom broju zaposlenika malen te da u pet od devet zagrebačkih ustanova nema niti jednog člana Partije. Na rad analiziranih ustanova pokušava se utjecati preko Društva muzealaca, međutim taj je utjecaj slab, a ono što se u Izvješću navodi kao imperativno jest činjenica da su ustanove u kulturi kadrovski oplemenjene

22 Branka DOKNIĆ, *Kulturna politika Jugoslavije 1946–1963*, 137. Republički sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SRH osnovan je 1965. godine Zakonom o republičkoj upravi (NN 16/1965). Preuzeo je poslove Republičkog sekretarijata za kulturu i Republičkog sekretarijata za školstvo i obrazovanje. Ukinut je 1979. Zakonom o organizaciji i djelokrugu republičkih organa uprave i republičkih organizacija (NN 44/1979). Poslove ovog sekretarijata preuzeo je Republički komitet za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SRH: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_9290.

23 Tatjana ŠARIĆ, To be or not to be in Culture – Activities of the League of Communists of Croatia Ideological Commission (1956 – 1965), u: *Review of Croatian History*, 25 (2019.) 1, 81-105., <https://doi.org/10.22586/review.v15i1.9742>.

24 Magdalena NAJBAR-AGIČIĆ, *Kultura, znanost, ideologija. Prilozi istraživanju politike komunističkih vlasti u Hrvatskoj od 1945. do 1960. na polju kulture i znanosti*, 81; Dubravka OSREČKI JAKELIĆ, U povodu sedamdesete godišnjice strukovnog organiziranja i djelovanja hrvatskih muzealaca, u: *Vijesti muzealaca i konzervatora*, 2016., 9-16.

stručnjacima koji su politički nepodobni. Utvrđeno je da i u Društvu muzealaca postoje »razni neprijateljski istupi i organizirani otpor«, dok se na rukovodećim mjestima nalaze »stari stručnjaci sa starim pogledima«. ²⁵

Muzeji u tom razdoblju ispunjavaju dvije osnovne funkcije kojima opravdavaju svoje postojanje, a to su znanstvena i javno-prosvjetna. Znanstveno-istraživačka komponenta bila je za politička tijela suviše apstraktna da bi bila označena kao neprijateljska, ali je kao dio nepoznanice ostala na margini financijskih ulaganja. To ne znači da nije postojala, nego je radila ograničenim kapacitetima i čekala ispunjavanje svojih punih potencijala. Upravo će primjer zamišljene suradnje AMZ-a i Smithsoniana pokazati brzinu i spremnost hrvatskih arheoloških stručnjaka u osmišljavanju jednog međunarodnog projekta s dugim trajanjem.

Javno-prosvjetna komponenta u djelovanju muzeja odnosila se na muzejske posjetitelje te ostvarenje komunikacije između muzeja i stanovništva različitim predavanjima, seminarima, publikacijama i radio-emisijama. Ono što nije išlo u prilog radu muzejskih ustanova tada jest odluka kako će se uspješnost muzeja mjeriti prema broju i vrsti ostvarenih posjeta. Time su bile izostavljene razne druge muzejske djelatnosti, njihove mogućnosti i kvalitete koje se ne mjere brojem posjetitelja. ²⁶ Ovo je bio i dokaz kako su savezna tijela zadužena za rad u kulturi jednodimenzionalno i vrlo plošno promatrala rad muzejskih ustanova.

3. Kultura u službi *soft power* politika ²⁷

Uzevši u obzir geopolitičku stvarnost Jugoslavija od ranih 50-tih prihvaća ono što je njezin ideolog Edvard Kardelj nazvao doktrinom »aktivne mirne

25 Arhiv Grada Zagreba (dalje: HR-DAZG), fond 37.35.8., Odjel za prosvjetu i kulturu (dalje: OPK), 1945. –1959., »Izvjestaj o stanju u kulturnim ustanovama (muzeji, galerije, gipsoteka)«, kutija 255.

26 HR-DAZG, fond 37.35.8., OPK, »Opća problematika muzeja i zaštite spomenika kulture i prirode«, Kutija 256.

27 Tu vrstu politika karakterizira tzv. meka moć, koju je prvi analizirao Joseph Nye (2004.), pišući o dominaciji SAD-a u svijetu, koja se ne temelji samo na vojnoj i ekonomskoj sili. Tu novu dimenziju, svakako prisutnu u međusobnim odnosima je Nye nazvao *soft power*. Meka moć se pojavljuje kao protuteža tzv. tvrdoj moći, koja u kapitalističkom sustavu dolazi iz ekonomske, političke ili vojne snage.

suradnje« na međunarodnom planu, uključujući u tu sintagmu prije svega SAD.²⁸

Prvo su, iz vlastite koristi Trumanova, pa zatim i Eisenhowerova administracija pristupile politici »održavanja Tita na površini«, a što je Jugoslaviji donijelo benefite poput povoljnih kredita, otkup poljoprivrednih viškova, tehničke i vojne pomoći kao i raznih oblika stručne suradnje. Drugim riječima, SAD je »ulazio« u Jugoslaviju putem konvencionalnih, trgovinskih i društvenih kanala kao dio procesa modernizacije i globalizacije. Tim putem i zapadna moda, glazba i umjetnost ulaze u javnu sferu adaptirajući se lokalnim ukusima i trendovima.²⁹ No, znanstveno-istraživački »zapadno orijentirani« spektar nasljeđa bio je nedovoljno informiranom promatraču gotovo nevidljiv.

Naime, u Jugoslaviji od ranih pedesetih djeluje i službena američka javna diplomacija, koja otvoreno promiče američki način života. Njezine europske začetke treba tražiti u okvirima Rooseveltove uspješne informativno-propagandne agencije o stanju na terenu Europe nakon Drugog svjetskog rata, gdje američka vlada odlučuje zadržati svoju propagandnu mašineriju i u vremenu mira. U tom kontekstu američka Vlada otvara u Beogradu

---

No, neki ciljevi mogu se postići jedino kroz kulturni, intelektualni ili duhovni utjecaj. U najjasnijem objašnjenju što je meka moć, odnosno *soft power*; vidi više u: Joseph S. Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York, 2004. Jedan od najeklatantnijih primjera *soft power* politike je predstavljanje paviljona SAD-a 1955. godine na Zagrebačkom velesajmu. Pored propagandne uloge ovaj sajam je za Amerikance imao i ekonomsku ulogu jer je npr. na Zagrebačkom velesajmu 1960. godine sudjelovalo 400 američkih tvrtki. Sajam iz 1967. godine posjetilo je 475.000 ljudi. Vidi više u: Radina VUČETIĆ, Potrošačko društvo po američkom modelu (jedan pogled na jugoslavensku svakodnevicu šezdesetih), u: *Časopis za suvremenu povijest*, 44 (2012.) 2, 277-29.

28 Edvard KARDELJ, Nova Jugoslavija u savremenom svijetu, u: *Komunist* 1 (siječanj 1951.), 1-32.

29 Da bismo u ovakvim uvjetima razumjeli kulturnu politiku Jugoslavije, treba dodati i podatak kako je kontrola izdavanja i tiskanja knjiga bila potpuna, a uvoz strane literature bez dozvole – kazneno djelo. Komitet za kulturu i umjetnost dostavljao je radijskim stanicama popis skladbi koje se smiju emitirati, a vlasti su odobravale predloženi kazališni repertoar. Odnos prema nasljeđu bio je još goreg karaktera, što se najbolje iščitava iz oglasa Državnoga poduzeća za otpad koji sve firme poziva da svoje arhive i dokumentaciju ustupe u stari papir. Sumirano na razini statističkih podataka, građani su 1952. za kulturne potrebe davali 1% obiteljskoga dohotka, a za cigarete 14%; Vidi više u: Branka DOKNIĆ, *Kulturna politika Jugoslavije 1946–1963*.

Američku čitaonicu, pod službenim nazivom United States Information Service (USIS). U Zagrebu je Američka čitaonica otvorena 1951.³⁰

Ovdje nije bila riječ o klasičnim čitaonicama, već o kulturnim centrima koji su služili i kao javne knjižnice i kao istraživački centri. USIS je u Jugoslaviji organizirao i gostovanja, između ostalih, mnogih američkih istraživača. Prema definiciji State Departmenta, javna diplomacija, a djelovanje Američke čitaonice je to svakako bilo, »podrazumijeva programe koji su pod pokroviteljstvom vlade namijenjeni informiranju ili utjecanju na javno mnijenje u drugim zemljama«. ³¹ Tako je kulturna misija USIS-a u Beogradu i Zagrebu trebala razviti svijest o dodirnim točkama Jugoslavije i SAD-a. Koliki je bio utjecaj Američke čitaonice na znanstvenike i istraživače na djelatnike i djelovanje AMZ-a tek treba istražiti, no glede službene misije USIS-a, treba ju uzeti u obzir.

U smislu kulturne strategije, ciljevi USIS-a bili su »utjecati na razvoj političkih, gospodarskih i društvenih institucija Jugoslavije uz jače demokratske i humanističke linije i sve veću povezanost sa Zapadom« te »održavati i širiti kanale komunikacije s jugoslavenskim narodom koristeći iste kako bi im se pomoglo razumjeti politike Sjedinjenih Država«. Prema američkom planu iz 1963. godine, vladajuća garnitura i vodeći intelektualci Jugoslavije/Hrvatske postali su prioritetne ciljne skupine na koje se s američke strane trebalo utjecati radi preoblikovanja Titovog režima zapadnim vrijednostima i standardima.³²

Kronološki gledano, ovi planovi potpuno se uklapaju u mozaik zajedničkog američko-hrvatskog arheološkog istraživačkog pothvata, odnosno potpuno je jasno kako njegov idejni začetak treba tražiti u diplomatskim djelatnostima Vlade SAD-a, a ne nekom spontanom pojedinačnom organiziranju hrvatskih stručnjaka. *De facto* AMZ je trebao postati aktivni provoditelj američke *soft power* politike na terenu. S druge strane, jugoslavenske vlasti htjele su službene kontakte s američkim institucijama, ali bez američkog utjecaja na jugoslavensko javno mišljenje.³³

30 Carla KONTA, Američka čitaonica u Zagrebu i kulturalni Hladni rat u socijalističkoj Jugoslaviji: intervju s dugogodišnjom direktoricom Nadom Apsen, u: *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, 12 (2017.), 92.

31 *Isto*, 93.

32 *Isto*, 94-95.

33 Vidi više u: Branka DOKNIĆ, *Kulturna politika Jugoslavije 1946–1963.*, 335.

U epilogu, upravo je zbog »javnog mišljenja« jugoslavenska vanjska ili unutarnja politika osujetila konkretan projekt američko-hrvatske arheološke suradnje. Je li u pitanju bilo i ukupno jugoslavensko političko blokiranje američkog ostvarenja utjecaja kroz *soft power* politike, tek treba razjasniti.

4. »Novi val« AMZ – od 1966. godine

Od 1946. pa do 1966. godine AMZ je čak šest puta mijenjao svoj cjelokupni stalni postav, ali od 1950. godine do 1966. nije postavljena ni jedna tematska izložba. Prema tomu, AMZ tijekom tog razdoblja slovio je kao jedan od najzastvorenijih muzeja prema javnosti: »Rijeka prolaznika mimoilazila je velika vrata iza kojih se krije neprocjenjivo bogatstvo. Zašto? Bilo bi pogrešno tražiti odgovor na standardan način – ispitivanjem tko je 'kriv': publika ili Muzej jer to su normalne bolesti rasta naše kulture. Potražimo zato uzroke, a ne krivce.«³⁴

Intenzivnija izložbena djelatnost počinje sredinom 60-tih godina 20. stoljeća dolaskom novog ravnatelja Duje Rendića-Miočevića³⁵ na čelo Muzeja (1966.), koji pokreće tzv. »novi val« otvaranja AMZ-a prema javnosti. Do tada je Muzej bio orijentiran na znanstveni rad pa je više djelovao kao institut negoli muzej. Istom logikom njegovi su djelatnici bili orijentirani prvenstveno na studijski rad. Odmah po dolasku na mjesto

34 Elena CVETKOVA, Novi val u muzeju, u: *Večernji list*, 8. lipnja 1967.; Ana SOLTER, *Arheološki muzej u Zagrebu – život od 19. do 21. stoljeća*, 240.

35 Rendić-Miočević, Duje, hrvatski arheolog (Split, 29. 6. 1916 – Zagreb 30. 4. 1993). Studij klasične filologije, arheologije i povijesti umjetnosti završio je 1939. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je i doktorirao 1948. Od 1941. radio je u Arheološkom muzeju u Splitu kao kustos, znanstveni suradnik te kao ravnatelj 1949–54. Potom je radio na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je od 1961. bio redoviti profesor klasične, provincijalne, ranokršćanske arheologije te numizmatike i epigrafije. Osnivač je Arheološkog instituta i pokretač časopisa *Opuscula archaeologica* (1956). Bio je i ravnatelj Arheološkoga muzeja u Zagrebu 1966.–1979. Od 1977. redoviti član JAZU (HAZU) te redoviti član Austrijskog arheološkog instituta i Talijanskoga nacionalnog instituta za prehistoriju i protohistoriju. Izvor: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52443-> (30. 9. 3034.). Vidi više i u: Marina ŠEGVIĆ, Duje Rendić-Miočević (Split, 29. 6. 1916. – Zagreb, 30. 4. 1993.), u: *Tusculum. Časopis za solinske teme*, 10 (2017.) 2, 11–15.

ravnatelj Duje Rendić-Miočević vratio je numizmatičku zbirku u AMZ, muzejski časopis *Vjesnik* počinje redovito izlaziti (do Rendićeva dolaska izašla su samo dva broja), krenulo se s adaptacijama muzejske zgrade za pripreme novog i modernoga stalnog postava te započinje izrada muzejskih suvenira. S vremenom je izložbena djelatnost Muzeja intenzivirana, baš kao i inicijative za sustavna arheološka istraživanja. Glede navedenoga, veliki projekt arheološkog istraživanja Siska dio je upravljačke politike nove uprave AMZ-a.

4.1. Nacrt projekta arheološkog istraživanja Siska u tri faze

U sklopu Arheološkog muzeja u Zagrebu djeluje nekoliko odjela. Među njima je i Odjel za dokumentaciju, važan jer skrbi za obilnu muzejsku dokumentaciju koja velikim dijelom datira iz razdoblja 19. i 20. stoljeća. Jedna od arhivskih zbirki pohranjenih u Odjelu za dokumentaciju AMZ-a odnosi se na arheološka istraživanja sisačkog područja. U najširem opisu, riječ je o fondu *Dossier Siscija*, koji je podijeljen prema kronološkim razdobljima nastale dokumentacije.³⁶ Tako se fond dijeli na dva osnovna dijela: Sisak 1851-1935, 42/25 i Sisak 1936-1959, 42/26. Ovo su logične kronološke odrednice, a zbog činjenice intenzivnog institucijskog razvoja i oblikovanja Gradskog muzeja Sisak³⁷ koji, iako uvijek pod budnim okom AMZ-a, u drugoj polovici 20. stoljeća prilično samostalno vodi arheološka istraživanja sisačkih arheoloških terena.

Prema dostupnim dokumentima, iako kao zaseban dokumentacijski dio koji nema utvrđen kontekst, AMZ je 1967.³⁸ uputio dopis Saveznom zavodu za međunarodnu tehničku suradnju u Beogradu. U tom se dokumentu dostavlja prijedlog AMZ-a da ova institucija bude nositelj projekta arheološkog istraživanja »starog« Siska, odnosno raznih arheoloških faza prapovijesnog, antičkog i ranosrednjovjekovnog grada, koji se prostirao u urbanom arealu suvremenoga Siska. Iz ukupnog sadržaja dokumenta

36 Dokumentarna zbirka II, Arhiv Arheološkog muzeja u Zagrebu (dalje: AAMZ), 42.

37 Gradski muzej u Sisku osnovan je 1942. Vidi u: *Spomenica grada Siska 10. 4. 1941. – 10. 4. 1943.*, Gradski muzej Sisak (dalje: GMS), Zavičajna zbirka GMS, inv. broj. 39875.

38 Arhiv Arheološkog muzeja u Zagrebu (AAMZ), 42, Sisak, 1967. Dopis od 24. srpnja 1967.

proizlazi i kako bi cijeli istraživački pothvat bio financiran sredstvima SAD-a. U formalnom smislu, bila je riječ o molbi upućenoj komisiji koju je osnovao savezni jugoslavenski Zavod za međunarodnu tehničku suradnju. Središnji dio dokumenta sadržajno je posvećen konkretnom prijedlogu za arheološko istraživanje Siska.

Dokument je podijeljen u nekoliko točaka. Pod točkom 1 navedeno je kako bi nositelj projekta bio AMZ, uz obrazloženje karaktera i sadržaja muzejskih zbirki ovoga muzeja, koje broje ogroman fundus spomenika i predmeta »stare Siscije«.³⁹ Također, kao argument nositeljstva projekta navedena je činjenica da AMZ raspolaže potrebnim stručnim kadrom za ovakav oblik arheološkog istraživanja, odnosno da na raspolaganju ima 9 arheologa u znanstvenim i stručnim zvanjima, od prapovijesne, preko antičke do srednjovjekovne specijalizacije.

Ovaj dokument pod točkom 2 ističe kako će istraživanjima neposredno rukovoditi osobno ravnatelj AMZ-a dr. Duje Rendić-Miočević. Uz veći broj kraćih arheoloških obrada terena on već duži niz godina provodi sustavna arheološka istraživanja na području ilirsko-rimskog grada Ridera, što ga čini visokokvalificiranim za voditeljstvo arheološkog tima koji bi trebao istraživati Sisak.

Pod točkom 3 navedeno je kako će arheološko istraživanje obuhvatiti tri osnovne faze u životu »staroga Siska«: prapovijesnu, odnosno ilirsku Segesticu, antičku, odnosno keltsko-rimsku Sisciju te srednjovjekovni grad Sisak/Sisciju. Potom se prelazi na opis stanja arheoloških lokaliteta Siska, koji upućuju na kontinuitet urbaniteta i na Rendićevo ispravno razumijevanje konteksta povijesnih naselja. Tako je specifično naznačeno kako je naselje Segestica arheološki lokalitet s obiljem nalaza iz razdoblja starijeg željeznog doba. Ono je locirano na prostoru označenom lokalnim toponimom »Pogorelac«, koji se nalazi na uzvišenju između rijeka Kupe i Odre. Rendić ovdje donosi i zanimljiv detalj o tome kako je ovo naselje svoj urbani kompleks započinjalo kod ušća Odre u rijeku Kupu, što do danas nije arheološki zaokružena cjelina. Ono što je problem kod ovog

39 Kako je ovdje riječ o jednom birokratskom aktu, nije postojao prostor koji bi dodatno objasnio dugogodišnji istraživački fokus stručnjaka AMZ-a vezan uz arheološke terene Siska. Vidi više u: Vlatka VUKELIĆ – Ivan RADMAN-LIVAJA, *Thesaurus Colapis fluminis – Blago rijeke Kupe*, Zagreb, 2012.

arheološkog terena jest činjenica da su arheološki nalazi s ovoga područja (Pogorelac) do tada bili većinom pojedinačni pa dokument iskazuje kako bi sustavna arheološka istraživanja mogla dati vrijedne rezultate o arheološkom lokalitetu. Kao okolnost koja ide u prilog ovakvom sustavnom pothvatu Rendić navodi kako je lokalitet Pogorelac još uvijek većinom nenaseljen, odnosno terenski »slobodan« i neizgrađen, što znači da bi arheološka istraživanja u ovom dijelu bila mnogo jednostavnija nego na nekom drugom izgrađenom prostoru/dijelu grada.

Za antičku Sisciju u dokumentu se navodi kako se njezino urbano građevinsko područje poklapa uglavnom s današnjim urbanim arealom Siska. Tako se u svim dvorištima i vrtovima kao i na ostalim slobodnim površinama Siska mogu pronaći tragovi antičkih građevina. No, dalje Rendić u dokumentu ističe kako se u najnovije vrijeme Sisak sve više izgrađuje, stoga je potrebno čim prije na pogodnim raspoloživim površinama ispitati osnove starog/antičkog gradskog rastera koji će pokazati i razvoj grada u odnosu na protezanje keltske, pa onda i rimske Siscije. Ovaj je podatak važan i zbog činjenica da Rendić-Miočević očito imao podatke s terena, odnosno iz Siska te da iako je Muzej Sisak bio nositelj arheoloških istraživanja na sisačkim terenima, sisački stručnjaci savjetuju se oko graditeljskih aktualnosti i njihovog intenziteta s kolegama iz Zagreba, odnosno pretpostavljamo kako su iskazali zabrinutost pojačanim intenzitetom izgradnje u Sisku i otežanim uvjetima rada u tim okolnostima.

Dalje se kroz dopis navodi da će posebno biti potrebno ustanoviti liniju, odnosno perimetar »staroga grada«, a tome će pridonijeti istraživanje sisačkih nekropola koje su se nalazile izvan perimetra, ali u njegovoj neposrednoj blizini. Tragovi nekropole mogu se pratiti na više mjesta, posebno pored današnje sisačke gimnazije. U neposrednoj blizini ove nekropole čiji se grobovi javljaju na prosječnoj dubini od oko pola metra nađene su slavenske naušnice, što bi prema Rendić-Miočeviću mogla biti indikacija za urbani kontinuitet mjesta do ranog srednjeg vijeka. Tako zaključuje da se slavensko naselje, nastalo na ruševinama Siscije, vjerojatno u cijelosti poklapa s antičkim. Dodaje kako zasad preciznijih podataka za opći zaključak nema, no da malobrojni kameni spomenici s pletrom ipak svjedoče da je bilo i kamenih građevnih objekata, iako je većina slavenskih kula i stambenih objekata najvjerojatnije bila od drvene građe.

Slijedi kraći povijesni opis (Točka 4) relevantan za arheološko razumijevanje važnosti mjesta. Tako se u dokumentu navodi kako je Sisak jedno od naselja koje bilježi stanovanje u kontinuitetu, od prapovijesnog vremena do danas. Ovu činjenicu objašnjava u lokaciji mjesta, jer je grad smješten između 3 rijeke: Save, Kupe i Odre pa je uslijed toga cijelo područje imalo izvanredan obrambeni položaj kroz čitavo vrijeme svoje povijesti. Rijeke su pratile kopnene komunikacije koje su Sisciju povezivale s poznatim antičkim europskim centrima poput Akvileje, a brojnim su važnim trgovačkim putovima premrežili cijelo šire područje. U takvim okolnostima ovdje započinje život najprije u naselju Segesta koje je već Strabonu poznato kao značajno središte prometa i trgovine, a u kojem je i August imao značajnu vojnu bazu za svoje ratne operacije. Život Segeste uglavnom zamire dolaskom Rimljana pa njezinu ulogu preuzima Siscija koju Strabon također opisuje kao vojnu utvrdu. Tiberije je pri gušenju Panonskog ustanka Sisciju odabrao kao svoju glavnu vojnu bazu zahvaljujući povezanosti s Keltima. Otkako su Rimljani nakon osvajanja Panonije izabrali Sisciju kao svoje uporište mjesto se počelo rapidno razvijati te je već za Flavijevaca dobilo kolonijalni status, čime je udaren temelj Sisciji kao centru urbane civilizacije u ovom dijelu Panonije. Već za Trajana mogu se u Sisciji pretpostaviti značajne metalurške radionice u kojima je tiskan novac, dok kasniji natpisi iz Siscije izričito spominju željezare u tom gradu. Za Dioklecijanovih reformi kada je provedena reorganizacija provincija i područje Panonije podijeljeno na 4 provincije, Siscija postaje sjedištem jedne od njih – Panonije Savije. U Sisciji je bila aktivna i poznata kovnica novca, što je gradu osiguravalo kontinuitet i pored mnogih pustošenja neprijatelja ili elementarnih katastrofa.⁴⁰

Pod točkom 5 navedeno je kako će uz AMZ kao nositelja projekta na ovom projektnom zadatku surađivati i Gradski muzej u Sisku na čijem se prostoru istraživanja i predviđaju te Arheološki institut Filozofskog fakulteta

40 Ratna zbivanja pod bedemima Siscije u historiografiji su poznata, međutim prvi stručni rad o elementarnoj nepogodi Siscije napisan je 2012. godine: Miklós KÁZMÉR – Rosana ŠKRGULJA, The 4th century Siscia (Croatia) earthquake – archaeoseismological evidence, 1st Croatian Conference on Earthquake Engineering, 1CroCEE 22-24, March 2021, Zagreb. Glede toga, bilo bi zanimljivo otkriti na čemu Duje Rendić-Miočević temelji podatke o elementarnim nepogodama. Moguće da je mislio na poplave koje su ovdje bila učestala pojava.

u Zagrebu. U istraživanjima bi s jugoslavenske strane sudjelovali sljedeći stručnjaci, bilo kao stalni članovi ekipe ili kao konzultanti. Senior iskopavanja iz AMZ-a bio bi dr. Duje Rendić Kovačević. Ostali suradnici bili bi profesor Stjepan Vrbanović,⁴¹ direktor Gradskog muzeja u Sisku, profesorica Ivica Degmedžić⁴², viša stručna suradnica AMZ-a, dr. Zdenko Vinski,⁴³ viši

-
- 41 Stjepan Vrbanović (Zagreb, 26. 1. 1915. – Sisak, 26. 12. 1994.). U Zagrebu je završio osnovno obrazovanje i 1935. klasičnu gimnaziju te 1938. diplomirao na Filozofskom fakultetu klasičnu filologiju, arheologiju i povijest staroga vijeka. U Sisak je došao 1942. i zaposlio se u Gimnaziji kao profesor latinskog jezika. Istovremeno surađuje s Muzejom grada Siska utemeljenom iste godine. Konzervatorski zavod u Zagrebu imenovao ga je 1947. počasnim konzervatorom za Sisak. Nastojao je putem muzejskog odbora osigurati prostor stalnog postava građe koju je čuvao u povijesnom kabinetu Gimnazije. Godine 1953. odlukom Narodnog odbora grada Siska postavljen je za prvog upravitelja Muzeja grada Siska. Ponovno je imenovan direktorom 1965. S učenicima Gimnazije obavljao je arheološka istraživanja na lokalitetima gdje su se gradili veći gradski objekti, u nedostatku stručnoga kadra i pojačane izgradnje grada. Organizirao je izložbe i utjecao na cjelokupni kulturni razvoj grada. Istraživao je povijest grada Siska, topografiju i arheološke spomenike. Bio je utemeljitelj pododbora Matice hrvatske u Sisku 1964. i jedan od pokretača njezinog časopisa za kulturu i društvena pitanja Riječi. Utemeljitelj je Muzejskog društva Hrvatske u Zagrebu, Hrvatskog arheološkog društva i Društva muzejskih radnika Jugoslavije. Đurđa ZORKO – Jasminka JAGAČIĆ-BORIĆ, *Sisački biografski leksikon*, Sisak, 2006., 341.
- 42 Ivica Degmedžić, arheologinja (Strizivojna, 6. 3. 1910. – Zagreb, 7. 12. 1988.). Klasičnu gimnaziju završila 1931. u Zagrebu, gdje je na Filozofskom fakultetu diplomirala klasičnu filologiju i klasičnu arheologiju 1937. U Zagrebu je gimnazijski profesor 1938.-41., potom od 1943. kustos te od 1961. do umirovljenja 1973. viši znanstveni suradnik u Arheološkom muzeju. Bavila se istraživanjem arheoloških ostataka antičkog doba u Hrvatskoj, pretežno u Panoniji (pisala o antičkim spomenicima Zagreba i okolice). Iskapala je također i u Senju (1949./50.). Izvor: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4467> (22. 9. 2023.).
- 43 Zdenko Vinski, hrvatski arheolog (Zagreb, 3. 5. 1913. – Zagreb, 13. 10. 1996.). Studij arheologije završio u Beču 1937., gdje je i doktorirao. Radio je u Arheološkome muzeju u Zagrebu 1945.-1979., a 1951.-1953. bio je direktor muzeja. Godine 1954. prvi je počeo održavati samostalnu nastavu iz srednjovjekovne arheologije na Odsjeku za arheologiju zagrebačkoga Filozofskog fakulteta (do 1961.); predavao i na sveučilištima u Ljubljani, Zadru i Göttingenu. Bavio se srednjovjekovnom arheologijom, posebno seobom naroda i razdobljem od 8. do 11. stoljeća. Ističu se rezultati njegovih istraživanja groblja iz razdoblja seobe naroda u Kninu, gdje je ustanovio najveće groblje na redove iz 6. stoljeća. Poseban je doprinos dao proučavanju karolinškog oružja predstavivši europskoj znanosti bogati fundus karolinških mačeva iz Hrvatske i BiH. Izvor: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64744> (22. 9. 2023.).

stručni suradnik AMZ-a, profesorica Ksenija Vinski,⁴⁴ stručna suradnica AMZ-a, profesorica Aleksandra Faber,⁴⁵ stručna suradnica Arheološkog instituta Filozofskog fakulteta u Zagrebu, prof. Ruža Drechsler,⁴⁶ stručna suradnica Arheološkog instituta filozofskog fakulteta u Zagrebu, dok bi kao povremeni članovi ekipe u istraživanjima sudjelovali i konzultanti i ostali stručni i tehnički suradnici već navedenih institucija.

Pod točkom 6 navedeno je kako se sredstva i troškovi istraživanja mogu navesti samo aproksimativno. Naime, istraživanja bi se provodila u 3 faze kroz 3 godine gdje bi svaka istraživačka faza trajala po 3 mjeseca. Ovdje nisu ukalkulirani troškovi članova ekipe koji bi u istraživačkom radu sudjelovali od strane određene institucije iz SAD-a, ali je izvjesno da se s

44 Ksenija Vinski-Gasparini, hrvatska arheologinja (Zadar, 25. 7. 1919. – Zagreb, 30. 7. 1995.). U Zagrebu je diplomirala povijest umjetnosti i arheologiju 1944. Doktorirala 1970. u Zadru temom *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj* (objavljena 1973). Radila u Arheološkom muzeju u Zagrebu 1944.-1979. (voditeljica Odjela prapovijesne arheologije 1966.-1979.). Bavila se ponajviše prapovijesnom arheologijom, posebno kasnobrončanim dobom, odnosno kulturom polja sa žarama te starijim željeznim dobom; za ta je razdoblja razradila tipološko-kronološku shemu, osnovnu za područje sjeverne Hrvatske. Vodila je iskapanja u Belome Manastiru, Vukovaru, Brodskom Drenovcu, Jalžabetu, Zagrebu, Batini, Goričanu. Izvor: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64745> (22. 9. 2023.).

45 FABER, Aleksandra, arheologinja (Sevnica, 20. 12. 1925). Gimnaziju završila u Celju 1947, a u Zagrebu diplomirala arhitekturu na Tehničkom fakultetu 1954. U isto vrijeme slušala predavanja iz arheologije i sudjelovala u arheološkim istraživanjima. God. 1965. doktorirala je tezom *Problem tipologije antičkih naselja na području naše zemlje* na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. God. 1959. zaposlila se kao referent za arheologiju u Konzervatorskom zavodu Hrvatske u Zagrebu, a 1961. u Institutu za povijest umjetnosti i arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, gdje je od 1986. do umirovljenja 1990. obnašala dužnost predstojnika Odjela za arheologiju. Samostalno ili u suradnji s drugim stručnjacima vodila arheološka istraživanja na lokalitetima Zadar, Muline na Ugljanu, Šćitarjevo, Varaždinske Toplice, Sepen kraj Omišlja, Osor, Krk i dr. Bavi se studijem arheološke topografije, arhitektonskih spomenika i naseobinskih kompleksa te zaštitom pretpovijesnih, rimskih i kasnijih arhitektonskih kompleksa i njihovom valorizacijom u suvremenoj izgradnji. Izvor: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=5785> (22. 9. 2023.).

46 Ružica Drechsler-Bižić, hrvatska arheologinja (Bosanska Dubica, 5. 2. 1921. – Zagreb, 1. 5. 2008.). Diplomirala 1950. na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Do 1952. radila u Zemaljskome muzeju u Sarajevu, potom u Arheološkome muzeju u Zagrebu. Bavila se prapovijesnom arheologijom (brončano i željezno doba) s područja Like. Vodila istraživanja na više japodskih naselja i nekropola (Kompolje, Vrebac, Prozor i dr.). Izvor: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16216> (22. 9. 2023.).

njima računalo. Za godinu početka projekta navedena je 1968., što znači da je projekt od faze ideje do faze realizacije trebao biti proveden prilično brzo. To je još jedan od dokaza kako je cijeli projekt bio dio američke *soft power* politike. Dalje je planiran financijski izdatak za 40 radnika koji bi radili kroz 80 radnih dana. Za trošak njihovih nadnica predviđen je iznos od 192,000 dinara. Pod idućom točkom naveden je pretpostavljeni trošak za prosječno 8 stalno prisutnih stručnjaka na terenu te su u taj trošak ukalkulirane i njihove dnevnice, a što bi otprilike iznosilo 49,400 dinara. Dalje je kao financijska stavka navedeno povremeno sudjelovanje konzultanata i drugih suradnika što bi kao financijski iznosilo otprilike 12,600 dinara.

Pored ostaloga, kao pretpostavljeni financijski izdatak naveden je otkup zemljišta i naknada za uništene kulture/nasade, što bi u ukupnome trošku iznosilo 10,000 dinara. Ovo je također i naznaka prilično opsežnih arheoloških intervencija i zahvata. Potom je kao predviđeni trošak naveden odvoz zemlje, čiji se iznos pozicionirao na 8000 dinara. Za nabavu potrebne opreme, terenska kolica i drugo pretpostavljen je iznos od 35,000 dinara. Tehnička i druga dokumentacija (geodetski snimci, planovi itd.) procijenjeni su na vrijednost od oko 15,000 dinara. U ostale troškove ukalkulirane su naknade ustanovama za odsustvo njihovog stručnog osoblja dok rade na sisačkim arheološkim terenima, razni honorari te manji putni troškovi, a što bi u ukupnom zbroju iznosilo oko 200,000 dinara. Ukupno trošak projekta na razini godine procijenjen je na iznos od 522,000 dinara. Duje Rendić-Miočević daje i konačan izračun, koji obuhvaća i drugu i treću godinu koja bi u izračunu planiranih troškova financijski iznosila kao i prve dvije godine, ali bez točke 6 (oprema: terenska kola, kolica itd.), pa bi rekapitulacijom iznosa troškovi ukupnih arheoloških istraživanja iznosili 1.496.000 dinara.⁴⁷

Projektني prijedlog sastavljen je i u engleskoj inačici. Stječe se dojam kako je taj dokument trebao biti dostavljen nadležnoj instituciji u SAD-u.

U arhivskoj se košuljici nalazi i konkretan nacrt o suradnji između institucija koje su trebale biti potpisnice ugovora o suradnji. Iz ovoga

---

47 Arhiv Arheološkog muzeja u Zagrebu (AAMZ), 42, Sisak, 1967. Dopis od 24. srpnja 1967.

dokumenta razabiremo i tko su bile ključne institucije s jugoslavenske i s američke strane, nadležne za ovakva postupanja. S jugoslavenske strane bila je riječ o saveznom Zavodu za međunarodnu tehničku suradnju Jugoslavije, odnosno političkom partijskom tijelu. S američke strane, suradnju je trebao potpisati ravnatelj odjela za međunarodne aktivnosti Smithsoniana.

Nacrt suradnje klasičan je sporazum koji ugovaraju obje strane sporazumno. Također, definira se da ukoliko već postoji suradnja, utoliko se ista sporazumno dogovara za svaki poseban projekt. Kod ovoga nacrta ugovora, riječ je upravo o takvom pravnom principu. Dakle, nacrt suradnje tematski obuhvaća suradnju saveznog Zavoda za međunarodnu tehničku suradnju Jugoslavije i američkog Smitsoniana u cilju arheoloških istraživanja na području ondašnjeg grada Siska. Nacrt sporazuma pritom se ne poziva na neki drugi opći akt pa možemo zaključiti kako prethodne suradnje ovih dvaju institucija, barem u polju humanističkih znanosti, nije bilo. Ugovorene se strane obvezuju izvršiti utanačeni znanstveno-istraživački segment koji se trebao izvršavati prema prijedlogu projekta koji je također trebao ostvariti pozitivno mišljenje (ne zna se koga). Savezni Zavod za međunarodnu tehničku suradnju i Smithsonian predstavljeni su kao koordinirajuća tijela preko kojih bi se odvijala suradnja.

Pod točkom 2 nacrta suradnje opisana su područja suradnje, odnosno obje su se strane trebale sporazumjeti o području suradnje, temeljem posebne inicijative ili projekta, imajući u vidu obostrane interese. Koliko je iz dokumentacije jasno, AMZ je bio inicijator i autor projekta s jugoslavenske/hrvatske strane.

Drugi dio ovoga sporazuma definira način međusobne suradnje. Tu je pod točkom 1 opisan karakter američkog dioništva, dok se općenito ugovarajuće strane trebaju međusobno sporazumjeti o broju i vrsti jugoslavenskih i američkih sudionika za svaki projekt posebno. Prema ugovorenim prijedlozima Smithsonian će dodijeliti osigurana sredstva za pojedinačne projekte američkim institucijama sudionicima. Američke institucije sudionici će dostaviti osigurana sredstva, osim one svote kojom trebaju biti financirani američki sudionici (npr. za međunarodna putovanja). Sve ostalo biti će dodijeljeno saveznom Zavodu za međunarodnu

tehničku suradnju i to u obročnim isplatama koje se trebaju odrediti posebno za svaki projekt. Odnosno, sredstva se ne bi dodjeljivala direktno AMZ-u, već Zavodu za međunarodnu tehničku suradnju, koji bi AMZ-u kao direktnom sudioniku isplaćivao projektom predviđena sredstva. Uplata osiguranih sredstava ovisiti će o reviziji zadovoljavajućih financijskih i stručnih izvješća koje podnosi jugoslavenska institucija sudionica (AMZ) saveznom Zavodu za tehničku suradnju. Slično izvješće s američke strane podnosila bi američka institucija koja je sredstva dotirala Smithsonianu. Jedino bi prva uplata bila doznačena unaprijed temeljem potpisivanja posebnih ugovora o projektima.

Podtočkom 2 opisuje se nadgledanje/monitoring projekta. Tu je istaknuto kako bi rukovoditelj projekta bio jugoslavenski stručnjak s odgovarajućim znanstvenim i stručnim kvalifikacijama.⁴⁸ Glavni američki istraživač koji može biti imenovan od strane Smithsoniana, a prema posebnom sporazumu uživao bi pravo vršenja financijske kontrole temeljem stručnih i financijskih izvješća. U slučaju da se bilo jugoslavenski rukovoditelj, bilo glavni američki glavni istraživač usprotive isplati sredstava ili nekoj drugoj odluci bitnoj za napredak istraživanja, isti može odmah o tome obavijestiti savezni Zavod za međunarodnu tehničku suradnju ili Smithsonian. Kao nadležna tijela, savezni Zavod za međunarodnu tehničku suradnju i Smithsonian tada će se konzultirati u cilju sporazuma o projektu koji je u tijeku. Obje ugovorne strane tada će učiniti sve što je u njihovoj moći kako bi se nesporazum otklonio na zadovoljavajući način. Ako sporazum ne može biti postignut, onda svaka strana zadržava pravo okončati projekt. U tom slučaju obje strane će poduzeti sve mjere za osiguravanje štetnog minimuma, koji može nastati kao rezultat prekida pojedinačnog ugovora o projektu. Ipak, u slučaju štete ili uvaženih zahtjeva nadoknada će se isplatiti iz sredstava osiguranih za projekt. Neiskorištena sredstva koja ostanu u depozitu saveznog Zavoda za međunarodnu tehničku suradnju ili jugoslavenske institucije sudionice bit će vraćena vladi SAD-a.

U trećem dijelu sporazuma navedene su posebne odredbe koje se odnose na projekte o arheološkim istraživanjima. Tu je pod točkom 1 navedena zbirka artefakata i uzoraka. Ovdje se opisuje kako će materijal pronađen

---

48 Misli se na Duju Rendića-Miočevića.

tijekom arheoloških istraživanja ostati u Jugoslaviji, sukladno važećim zakonskim odredbama. Ipak, ugovorom može biti predviđeno, ako ne postoji suprotna zakonska odredba, da »izvezeni primjerci« arheoloških artefakata mogu biti »otuđeni« ako ih ima više istih ili ako nemaju posebnu muzejsku vrijednost ili vrijednost spomenika kulture. Izrade duplikata takvog materijala mogu se dozvoliti.

Pod točkom 2 definira se postupanje prema ostalom materijalu pa se ovdje navodi kako arhivska dokumentacija ili ilustracije arheoloških struktura ili predmeta otkrivenih tijekom arheoloških iskopavanja ili istraživanja ne mogu biti otuđeni ni posuđeni izvan Jugoslavije u cilju proučavanja, premda se kopije mogu praviti i iznositi.

Točka 3 definira izradu publikacija te se ovdje navode posebni ugovori o publikacijama, koji bi definirali tiskanje publikacija na jednom od jugoslavenskih jezika i na engleskom jeziku, pri odgovarajućoj jugoslavenskoj instituciji, odnosno fondu za publikacije, dakle ponovno jednom političkom partijskom tijelu. Ovaj bi dio posla bio određen posebnim ugovorom koji bi definirao potrebu publikacija. Ova točka nas upućuje na državni nadzor znanstveno-istraživačkih procesa, posebno u dijelu publiciranja njihovih rezultata.⁴⁹

Četvrti dio nacрта sporazuma definira financijske stavke, odnosno troškove priznate programom. Ugovoreno je da troškovi projekta mogu podrazumijevati sljedeće: međunarodna putovanja, plaće stručnjaka (jugoslavenskih i američkih), plaće ili nadnice tehničara nadzornika i radnika, troškove administracije gdje dolaze u obzir radne prostorije, namirnice itd., dnevnice, hrana i stan za istraživačku ekipu na terenu, sav pribor koji se može nabaviti u Jugoslaviji, troškove konzervacije i opis arheoloških otkrića, naknadu štete načinjene usjevima ili zemljištima koja su arheološki tretirana kao i financiranje publikacija. U okviru predviđenih troškova isti uvjeti plaćanja vrijedili bi za jugoslavensko i američko znanstveno i tehničko osoblje.

49 Prema suvremenim standardima nezamislivo je da ikoje državno tijelo odlučuje o potrebi javne objave znanstveno-istraživačkih rezultata, odnosno Ustavom RH zagaranirana je takva sloboda.

Cjelina 5 definira pitanje opreme. Jugoslavenska strana će nastojati, a u suglasnosti s postojećim jugoslavenskim zakonima, osloboditi carine svu opremu koja ne može biti nabavljena u Jugoslaviji i mora biti uvezena, a neophodna je za projekt. Smithsonian je opunomoćen vršiti nabavku sredstava sredstvima odobrenim za projekt na osnovu posebnog ugovora za projekt. Smithsonian može preuzeti pravo vlasništva nad opremom jugoslavenskoj instituciji s kojom surađuje.

U šestom dijelu navedene su takozvane opće odredbe ovoga ugovora gdje je istaknuto kako u nepredviđenim okolnostima obje strane mogu doći do uzajamnog sporazuma koji se odnosi na ispravke ili dodatke za pojedine ugovore u projektu.

U ime jugoslavenske Vlade ovaj nacrt sporazuma trebao je potpisati Blagoje Bogavac⁵⁰ (ne navode se njegove kompetencije ili funkcija), a u ime Smithsoniana Willian W. Werner, direktor Odjela za međunarodne aktivnosti Smithsoniana.

Nacrt sporazuma nema preciznu dataciju, odnosno navedena je samo predviđena godina njegova potpisivanja – 1967. Dan i mjesec označeni su praznom crtom, odnosno to je tek trebao biti dogovoreni detalj. Dokument nije potpisan.⁵¹

U arhivskoj košuljici pronalazimo i osobno, rukom pisano pismo, koje je Duje Rendić-Miočević naslovio s: »Draga Branka« pa pretpostavljamo da je riječ o Branki Vikić Belančić⁵² kao adresantu. Rendić napominje kako

50 Blagoje Bogavac, visokopozicionirani čelnik OZN-e oblasti Kraljevo. Vidi u: Jovan SIMIJANOVIĆ – Predrag TERZIĆ, Public security in Kraljevo – Rankovićevo (1944-1955), u: *XII International scientific conference, 2022.*, Kriminalističko-policijski univerzitet: <https://eskup.kpu.edu.rs/dar/article/view/409/234> (22. 9. 2023.).

51 Arhiv Arheološkog muzeja u Zagrebu (AAMZ), 42, Sisak, 1967. Nacrt sporazuma.

52 Branka Vikić Belančić, hrvatska arheologinja (Sarajevo, 4. 1. 1922. – Zagreb, 26. 1. 2005.). Povijest umjetnosti i arheologiju diplomirala na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je i doktorirala 1967. Od 1947. do 1983. radila u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Proučavala je rimsku urbanizaciju u Panoniji, poglavito antička naselja u sjevernoj Hrvatskoj, rimsku keramičarsku proizvodnju i trgovinu, grčke vaze, rimski Limes u Podunavlju i pojavu ranoga kršćanstva u kontinentalnoj Hrvatskoj. Suvoditeljica arheoloških iskapanja u Varaždinskim Toplicama, Ščitarjevu, Ludbregu, Zagrebu i Bartolovcu kraj Jalžabeta. Izvor: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64610> (22. 9. 2023.).

joj vraća »prijedlog za Sisak«, iz čega proizlazi kako Branka Vikić Belančić moguća koautorica nacрта »sisačkog« projektnog prijedloga. Dodaje kako je u isti unio neznatne korekcije i dodatak vezan uz američkog partnera te da u financijskoj konstrukciji nije mogao ništa više učiniti jer ne raspolaže osnovnim elementima. Ono što je u njegovoj korekciji najvažnije jest da je projekt s 3 produljio na 5 godina, s intenzivnom istraživačkom kampanjom po 2, a ne po 3 mjeseca. U tom smislu sugerira Branki da ste ta činjenica treba imati u vidu kada će se raditi korekcija financijskih potraživanja. Također, moli ju da se konzultira s Ksenijom (pretpostavljamo Vinski) koja je radila na arheološkom istraživanju u Batini pa Rendić smatra kako ima zadovoljavajući financijski predložak.⁵³

Pismo nije datirano, iako je potpisano no očito je nastalo kao posljedica Nacrta prijedloga jugoslavensko-američke suradnje, nakon srpnja 1967.

U arhivskoj se košuljici nalazi i dokument iz nešto ranijeg razdoblja, 31. ožujka 1965. Dokument nije adresiran, no u njegovu zaglavlju stoji: Tema: zaštitno određivanje područja Segestike-Siscije i područja ranog srednjeg vijeka u današnjem Sisku. Iz sadržaja dokumenta proizlazi kako je riječ o prijedlogu projekta zaštitnih arheoloških istraživanja. Naime, kako je u uvodnom dijelu istaknuto, zbog naglog porasta industrijalizacije i izgradnje u Sisku postoji snažna potreba za poduzimanje hitnih zaštitnih istraživanja te restauriranja i konzerviranja ugroženih arheoloških objekata. Ovaj projektni zadatak preuzeo bi stručni kolegij AMZ-a u suradnji s Gradskim muzejom Sisak. Kod istraživanja naglasak bi se stavio na objekte prapovijesnih, antičkih i ranosrednjovjekovnih slojeva urbanog perimetra suvremenoga Siska. Istraživanje prapovijesnog sloja odnosi se na ilirsku Segesticu, istraživanje antičkog sloja odnosi se na keltsku i rimsku Sisciju, dok se istraživanje ranosrednjovjekovnog sloja odnosi na Sisciju Ljudevita Posavskog.

Dokument navodi kako se spomenuta arheološka razdoblja mogu preciznije locirati u pojedinim arheološkim fazama gdje je za prapovijesno razdoblje naveden istraživački lokalitet Pogorelac, za antičko rimsko-keltsko razdoblje perimetar današnjeg centra grada, dok je, zanimljivo, za

53 Ovo bi nas moglo uputiti na to da su istraživanja u Batini 60-tih godina vršena međunarodnom financijskom potporom.

srednjovjekovni Sisak kao istraživačka baza navedena periferija antičkog grada, a naročito prostor oko današnje Tomislavove ulice. Ova ulica nije mijenjala svoj naziv te se nalazi gdje i danas.

U dokumentu se ističe kako su navedene istraživačke topografske situacije poznate samo u općem smislu te se nameće želja da se njihova granična linija pouzdanije istraži i odredi. Prioritet zahvata bit će uvjetovan izgradnjom suvremenih objekata s tendencijom da se utvrđuju granične linije pojedinih područja te da se pronađeni objekti određenih arheoloških razdoblja *in situ* restauriraju i konzerviraju. Time bi se omogućila recepcija javnosti za potrebe turizma, dok se u znanstveno-istraživačkom smislu postupno otvara/zatvara antički raster urbane slike.

Osnovna koncepcija u otkrivanju tragova antičke gradske cjeline slijedila bi Marsiglijev⁵⁴ prikaz stanja ruševina Siska s početka 18. st., a što je potrebno utvrditi komparacijom s današnjim stanjem tragova. Rekonstrukcija Marsiglijevih podataka bila bi važna etapa u planiranom istraživanju terena.

---

54 Luigi Ferdinando Marsigli, talijanski povjesničar, kartograf i austrijski general (Bologna, 10. 7. 1658. – Bologna, 1. 11. 1730.). Sudjelovao u austrijskoj vojsci u ratovima protiv Osmanskoga Carstva i u sklapanju mira u Srijemskim Karlovcima (1699.); bio tajnik (1699.-1700.) hrvatsko-ugarskoga kralja i rimsko-njemačkog cara Leopolda I. pri određivanju granica prema Osmanskom Carstvu. Tada je uz pomoć kartografa P. Vitezovića Rittera i J. C. Müllera prikupio mnoštvo podataka za bogatu kartografsku građu o hrvatskim krajevima. Dio te kartografske dokumentacije zajedno s redovitim izvješćima poslao je potkraj 1699. kralju Leopoldu koji ga je promaknuo u čin generala. Za nj je P. Vitezović Ritter napisao komentar pod nazivom Odgovor na pitanja (*Responsio ad postulata*, 1699.), temelj za spis Obnovljena Hrvatska (*Croatia rediviva*, 1700.) te mu posvetio elegiju Gospodinu Marsigliju, carskom tajniku (*Ad comitem Marsilium, caesareum legatum*, 1700.). U Ratu za španjolsko nasljeđe bio je degradiran (1704.) i otpušten iz vojske; neko je vrijeme bio zapovjednik papine garde, onda se povukao iz javnoga života i posvetio znanosti. U Bologni je osnovao (1711.) Institut znanosti i lijepih umjetnosti (*Istituto delle scienze e belle arti*). Pokazujući svestrano zanimanje za zemlje u kojima je boravio, prikupio je mnoštvo arheoloških, povijesnih, etnografskih, geografskih i gospodarskih podataka te bogatu kartografsku građu. Izvor: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=39114> (26. 9. 2023.). Vidi više i u: Vlatka VUKELIĆ, *Povijest sustavnih arheoloških istraživanja u Sisku od 16. stoljeća do 1941. godine*, Zagreb, 2011., doktorska disertacija; Tatjana LOLIĆ, *Urbanizam antičke Siscije na temelju analize i interpretacije povijesne i moderne nacrtne dokumentacije*, Zagreb, 2014., doktorska disertacija.

Dalje se kroz dokument objašnjava važnost istraživačkog područja te se navodi kako se važnost Segestike, odnosno Siscije očitovala u činjenici da se nalazila na prostoru koji definira najkraću kopnenu vezu između Jadranskog mora te Save i Dunava kroz područje Liburna, odnosno da predstavlja najkraći kopneni put Panonije s Italijom i alpskim područjem. Kao prirodno zaštićeno područje u slijevu triju rijeka mjesto je od svog početka davalo zamah razvoju trgovine i bogatih obrtničkih radionica sa znamenitom kovnicom novca. Stupanj civilizacije koji se razvio na ovoj podlozi vrši utjecaj i mnogo kasnije nakon propasti Siscije, što se manifestira kroz spomenike iz razdoblja Ljudevita Posavskog.

Zanimljivo, ovim se projektom planiralo istražiti i pojedina gradska dvorišta te u konačnici dobivene podatke usporediti s Marsiglijevim planom, odnosno napraviti komparaciju istraženih elemenata arheološke provenijencije.

Navedeno je kako je ovo plan djelovanja (čini se) AMZ-a za arheološku kampanju 1965. Procjena financijskih izdataka kampanje bila je 2 milijuna dinara.

U osnovnim crtama ovo su jedini podatci na tu temu. Ne znamo tko je autor dokumenta. No, ovaj dokument svakako dokazuje kako je postojala intenzivna želja za zaštitnim/sustavnim istraživanjem Siska u arheološkim slojevima te je, vjerujem, poticaj za ovakvo arheološko planiranje došao iz samoga Siska.⁵⁵

Zaključak

Temu međunarodnog sustavnog arheološkog istraživanja Siska 60-tih godina 20. st. autorica ovoga teksta izložila je na XX. Međunarodnom arheološkom savjetovanju »Múze i umjetnost od prapovijesti do kasne antike«, In Memoriam Vesne Girardi Jurkić, pod visokim pokroviteljstvom Organizacije Ujedinjenih naroda za prosvjetu, znanost i kulturu (UNESCO), 2014. godine. Izlaganje pod naslovom: *Čovjek i vizija – Duje Rendić-Miočević i istraživanje Siscije* imalo je zanimljiv komentar

55 Arhiv Arheološkog muzeja u Zagrebu (AAMZ), 42, Sisak, 1967.

u raspravnom dijelu, u kojem je Ante Rendić-Miočević⁵⁶ iznio podatak o tome kako je njegov otac, Duje, u navedenome razdoblju zaista i boravio u SAD-u u Smithsonianu, što je bio jedan od važnih podataka za zaključak ovoga članka, u smislu ozbiljnosti cijeloga projekta od strane AMZ-a. Hrvatski su arheolozi vjerovali u projekt te pokazali visoku razinu motivacije i interesa za njegovu realizaciju.

Naime, iz dokumenata je vidljivo kako još 1965. Duje Rendić-Miočević pokreće institucionalno pitanje sustavnih zaštitnih arheoloških istraživanja na području Siska. Svoju inicijativu objašnjava pojačanim razvojem i ubrzanom industrijalizacijom Siska koja dovodi u opasnost arheološke ostatke na području grada. Ističe zone koje bi se posebno trebale zaštititi, ali ujedno predlaže i njihovu restauraciju, konzervaciju i prezentaciju, što je svakako bilo razmišljanje ispred svoga vremena. U nizu tadašnjih dopisa Rendić-Miočević navodi kako je cijelo područje izuzetno ugroženo intenzivnom izgradnjom, a cijeli teren od presudnog nacionalnog i međunarodnog povijesnog i arheološkog značaja. Mišljenja je kako hitno treba odrediti ključne odnose unutar povijesnih ciklusa, poput odnosa prapovijesnog i rimskog naselja, rimskog i srednjovjekovnog naselja, raster ulica antičkoga grada i slično. Priliku za realizaciju ove vizije Rendić-Miočević vidi godine 1967. Tada se, uslijed novonastalih društvenih i političkih prilika manifestiranih kroz *soft power* politiku, otvorila mogućnost realizacije pokušaja arheološkog istraživanja ostataka antičke Siscije, preko Arheološkog muzeja u Zagrebu kao nositelja projekta, u suradnji sa Saveznim zavodom za međunarodnu tehničku suradnjom u Beogradu. Ideja se odnosila na priliku da se uz pomoć financijskih sredstava SAD-a predviđenih za razne investicije na području tadašnje Jugoslavije, realizira sustavno istraživanje antičke Siscije.

---

56 Ante Rendić-Miočević, hrvatski arheolog (Split, 31. 12. 1943.). Studij arheologije i povijesti umjetnosti završio 1969. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Od 1973. do 2011. radio je u Arheološkome muzeju u Zagrebu, kojega je od 1984. do umirovljenja bio ravnatelj. Predsjednik Hrvatskoga arheološkoga društva 1993.-2001. Istraživao je antičke lokalitete (Salona, Naron, Škrip, Danilo, Prozor). Objavljuje znanstvene i stručne priloge o problemima antičke kulture i portretne plastike, osobito o temama vezanim uz muzej. Izvor: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=68717> (26. 9. 2023.).

U prijedlogu ovoga projekta naveden je AMZ kao njegov nositelj i to upravo iz razloga posjedovanja i poznavanja velikog dijela građe iz same Siscije. Naveden je tijekom mogućih smjerova istraživanja na području Siska, smatrajući da treba obuhvatiti 3 razvojne sfere grada: predrimsku, rimsku i srednjovjekovnu. Tu donosi i niz zanimljivih podataka dajući pregled dotadašnjeg stanja istraženosti sisačkih terena, kada primjerice navodi da je »slavenski« Sisak zasigurno sav »sjeo« na antičku Sisciju. Opisuje kratku povijest grada, ističe njegov kontinuitet i prometnu povezanost te značaj u antičkim vremenima. Kao partnersku instituciju na projektu navodi Gradski muzej Sisak i Arheološki institut Filozofskog fakulteta u Zagrebu te značajne pojedince koji su sudjelovali na arheološkim istraživanjima u Sisku i objavili niz znanstvenih radova na tu temu. Predlaže i trajanje projekta u vremenskom razdoblju od 3 do 5 godina. S američke strane u suradnju je trebao biti uključen Smithsonian institut, Washington, D.C. Sporazum o suradnji trebali su potpisati u ime jugoslavenske vlade Blagoje Bogavac, a u ime Smithsonian instituta Wiliam Warner, ravnatelj odjela za međunarodnu suradnju. Do realizacije projekta nikada nije došlo, iako je sasvim razvidna ozbiljnost pristupu projektu od strane hrvatskih partnerskih institucija. O ozbiljnosti potencijalne suradnje govori i podatak o boravku Duje Rendića-Miočevića u SAD-u, po projektom pitanju.

U ovom radu pokušali smo povezati izostanak projektne realizacije s poremećajem u odnosima Jugoslavije i SAD-a na vanjskopolitičkom planu, što je ugrozilo i američki *soft power* pristup širokoj paleti društvenog utjecaja u Jugoslaviji. Naime, međunarodni kulturni i znanstveno-istraživački projekti, pogotovo oni financirani od strane država partnera bili su uglavnom lišeni strukovne dimenzije, uz naglašen utjecaj državne politike. U tom kontekstu projektna je realizacija ovisila o politici, a ne angažmanu pojedinca ili kulturne, odnosno znanstveno-istraživačke institucije, koja je u ovom slučaju bila značajna.

Mišljenja smo kako se upravo na ovom primjeru ocrtava kontekst širih geopolitičkih utjecaja koji su značili i konkretan prekid američke pomoći/suradnje te je moguće upravo radi geopolitičkih utjecaja jedna dobra ideja ostala mrtvo slovo na papiru.

Nekoliko je povezanih događaja koji vremenski koreliraju s projektnim planiranjem, a koji na vanjskopolitičkom planu narušavaju odnose SAD-a i Jugoslavije. Na primjer, antiratni prosvjedi protiv rata u Vijetnamu, upravo u razdoblju pripreme zajedničkog američko-jugoslavenskog projekta arheološkog istraživanja Siska, održavali su se i u Jugoslaviji, a najčešće je riječ bila o skupovima na kojima su se sastavljala protestna pisma upućivana državnom vodstvu SAD-a, odnosno vodstvu Komunističke partije Vijetnama, kao organizatoru otpora protiv »američke invazije«. Jugoslavenske vlasti podržavale su takva okupljanja, a prosvjednicima, uglavnom studentima, nije bilo jasno zbog čega Savez komunista s jedne strane osuđuje rat u Vijetnamu, a s druge surađuje s američkom (imperijalističkom) vladom.⁵⁷ Također, tenzije prema SAD-u rastle su nakon izraelskog napada na Egipat 1967., što se manifestiralo kroz izrazito negativnu javnu i političku kampanju protiv SAD-a.

Bilo je nerealno u tim uvjetima očekivati ikakvu, a najmanje znanstveno-kulturnu suradnju, pogotovo kada je ista znatno opterećena utjecajem saveznih političkih tijela u lanac odlučivanja.

Neovisno o tome, skupina hrvatskih arheologa pokazala je spremnost i motivaciju iskoristiti i najmanji prostor koji se otvorio za razvoj arheološkog projekta sisačkih arheoloških terena, koji se ovako zamišljen još uvijek nije ostvario.

---

57 Boris KANZLEITER, 1968. u Jugoslaviji. Tema koja čeka istraživanje, u: Đorđe TOMIĆ – Petar ATANACKOVIĆ (ur.), *Društvo u pokretu. Novi društveni pokreti u Jugoslaviji od 1968. do danas*, Novi Sad, 2009.

PROJECT OF SYSTEMATIC ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF
SISAK IN 1967 AS PART OF AMERICAN *SOFT POWER* POLICY

Summary

As a rule, archaeological research in Sisak has always depended on the wider social context. Thus, they were often the result of economic expansion, as a result of which large construction investments were intensified. However, economic expansion is part of wider social trends, which should also be taken into account. It was precisely the attempt to create a new geopolitical image in the area of South-Eastern Europe that was one of the factors that almost realized the idea of systematic archaeological research in Sisak in 1967. The project of archaeological research was conceived by the Archaeological Museum in Zagreb, which through the federal Institute for International Technical Cooperation was to achieve cooperation with American Smithsonian. As the development of the project idea depended on the relations between Yugoslavia and the USA, the lack of project realization is also the result of Yugoslavia's cooling of relations with the USA. This does not diminish the fact that the experts of the Archaeological Museum in Zagreb wanted to realize the first opportunity for a large and well-financed project precisely on the archaeological grounds of Sisak, which speaks of the archaeological importance of the city.

Keywords: Sisak, archaeological research, Archaeological Museum in Zagreb, 1967.